

NORMATIVNA KONTROLA IN NORMATIVNE DATOTEKE

Ivan Kanič, Centralna ekonomska knjižnica, Ljubljana

UDK 025.31+025.43:681.3

KANIČ, Ivan: *Normativna kontrola in normativne datoteke. Knjižnica, Ljubljana, 34 (1990), št. 1/2, str. 1-7*

Normativna kontrola podatkov je stara toliko kot katalogi. Potreba po njej je premosorazmerna pestrosti in obsegu kataloga. Dosledna normativna kontrola neposredno vpliva na kvaliteto kataloga, njegovo preglednost in praktično uporabnost. Sodobni koncept normativne kontrole se je pojavil z naraščajočo avtomatizacijo bibliografskih podatkovnih zbirk in nastankom centralnih in vzajemnih katalogov, čeprav ni bil neznan urednikom in uporabnikom klasičnih bibliografskih seznamov in katalogov.

Normativne datoteke so orodje normativne kontrole, pogosto so zelo obsežne in se pojavljajo predvsem na treh področjih: imena, naslovi (periodika) in predmetne oznake. Osnovna normativna kontrola je potrebna pri tvorbi in vzdrževanju vsakega kataloga, pri vzajemni katalogizaciji pa je eden nepogrešljivih imperativov. Definiramo jo lahko kot proces zagotavljanja enkratnosti vseh podatkov, ki smo jih izbrali za pozivne točke javnega kataloga.

Normativne zbirke so temelj oblikovanja nacionalnega sistema bibliografske kontrole, v prihodnosti pa se bodo ti sistemi nedvomno povezovali tudi na mednarodni ravni.

UDC 025.31+025.43:681.3

KANIČ, Ivan: *Authority control and authority files. Knjižnica, Ljubljana, 34 (1990), no. 1/2, p. 1-7*

Authority control is as old as the catalogues. The need for it grows proportionally according to the variety and extent of a catalogue. Strict authority control directly impacts the quality of a catalogue, its clearness and practical use. Growing automation of bibliographic data bases and building union and shared catalogues have brought about new concepts of authority control although this was not

unknown to editors and users of classical bibliographic registers and catalogues. Authority files are the tool of authority control, they are often very extensive and exist especially in three fields: names, titles (serial publications) and key-words. Formation and maintenance of any single catalogue needs elementary authority control, but shared cataloguing demands a very strict one as an indispensable imperative. Authority control can be defined as a process of assuring oneness of any information chosen for a call point in a public catalogue. Authority files are the basis of a national system of bibliographic control. There is no doubt that in the future these systems will be linked also on the international level.

0. Uvod

Normativna kontrola podatkov je stara toliko kot katalogi, potreba po njej pa je premosorazmerna pestrosti in obsegu kataloga. Dosledna normativna kontrola neposredno vpliva na kvaliteto kataloga, njegovo preglednost in praktično uporabnost. Sodobni koncept normativne kontrole se je pojavil z naraščajočo avtomatizacijo bibliografskih podatkovnih zbirk in nastankom mrež centralnih in vzajemnih katalogov, čeprav ni bil neznan urednikom in uporabnikom klasičnih bibliografskih seznamov in katalogov. Gre namreč za poenotenje, včasih tudi predpisovanje oblike, ki sme kot edina "pravilna" v katalog. Pod tem imenom se je pojavila v vsakdanji rabi šele pred nedavnim, vemo pa, da je o njej govoril Cutter že leta 1876, ko je poudarjal njen pomen pri pripravi in vzdrževanju bibliografskih kartotek ter zagotavljanju njihove učinkovitosti. Kasneje o normativni kontroli dalj časa ni bilo govora, zatonila je celo v pozabo, ponovno pa je z vso silovitostjo privrela v naš strokovni vsakdan s porajajočo se avtomatizacijo knjižničnih katalogov, oblikovanjem pravil za avtomatsko katalogizacijo in nastankom katalogizacijskih mrež za vzajemno katalogizacijo. Normativna kontrola je ponovno postala pomembno vprašanje na področju bibliotekonomije in širše informatike.

1.0. Normativna kontrola (Authority Control) - definicija

V bližnji preteklosti so oblikovali teoretiki več različnih definicij normativne kontrole, ki se vendarle v marsičem ujemajo. Clack jih sintetizira in predstavlja svojo definicijo:

Normativna kontrola je proces, ki naj zagotovi, da bo vsak vpis - ime, naslov zbirke ali predmetna oznaka - ki ga izberemo za pozivno (iskalno) točko javnega kataloga, enoličen in enkraten ter zaradi svoje oblike ne bo sovpadal z nobenim drugim, po obliki enakim vpisom, ki v katalogu že obstaja ali bi utegnil priti vanj kasneje. Mreža kazalk in vodilk povezuje sistem v celoto. (Clack, p. 128-129)

Gre torej za tehnični postopek, ki obsega operacije in aktivnosti visoko strokovnih delavcev, specializiranih bibliotekarjev, katalogizatorjev in klasifikatorjev, ki gradijo, dopolnjujejo in vzdržujejo kataloge. V tem postopku gre za izbiro, določanje in končno uporabo ene same normativne oblike kataložnega vpisa (osebne ali korporativne značnice, naslova zbirke, predmetne oznake), ki vstopa v kataloge posamezne knjižnice ali kooperativne mreže (centralni katalogi, vzajemni katalogi). Preveriti in zagotoviti mora tudi, da je vsaka standardizirana oblika enkratna, da ima natančno določen in stalen pomen, ter da ne more biti nikoli enaka drugim, že obstoječim oblikam (variante, sinonimi). Dobro definirana in vzdrževana mreža kazalk in vodilk je predpogoj za povezovanje različnih oblik, kvaliteto kataloga in možnost njegove učinkovite uporabe.

1.1. Normativni zapis (Authority record)

Strokovni "vzdrževalci" kataloga, ki so dolžni zagotoviti njegovo konsistentnost, morajo ob normativni kontroli povezati vse možne variante neke oblike - standardizirano obliko z opisom njenih različic, definicijo, sinonime, psevdonime itd. - v zaključeno celoto, normativni zapis. Normativni zapisi običajno niso dostopni v javnih katalogih, različne tipe (imena, naslove, deskriptorje itd.) pa združujemo v ločene zbirke, ki so tako preglednejše, delo z njimi pa je mnogo hitrejše in z vidika uporabe računalnika mnogo bolj ekonomično, saj lahko vsebuje normativna datoteka imen tudi milijon zapisov ali celo več. Posamezne zbirke so med seboj seveda povezane in se na bibliografskem nivoju stikajo.

Normativni zapis prinaša poleg vseobsežne informacije o oblikah in navodil o njihovi uporabi tudi historični pregled o razvoju zapisa v katalogu oziroma zbirki, razloge za posamezne modifikacije zapisa in vire informacij, ki so te spremembe pogojevali (reference).

Oblikovanje normativnih zapisov je osnovna naloga bibliotekarjev, ki izvajajo in vodijo normativno kontrolo, njihovo delo pa je usmerjeno v nenehno raziskovanje, preverjanje in evalvacijo obstoječih oblik v normativni zbirki. Gre za izjemno zahtevno, dolgotrajno in drago delo, ki se obrestuje šele ob uporabi kataloga, kar je pri vzajemnih katalogih še toliko bolj pomembno.

1.2. Uporaba katalogov

Normativna kontrola neposredno vpliva na to, kako katalog oziroma bibliografska podatkovna zbirka izpolnjuje svoji osnovni nalogi, to je iskalno in zbirno funkcijo. Prva omogoča uporabniku vpogled v knjižnične fonde ter njihovo lokacijo in zadovoljuje potrebe tistih, ki iščejo posamezne, natančno določene dokumente. Druga zbere podatke o dokumentih z isto karakteristiko. Uporabniku na primer omogoča vpogled v gradivo nekega avtorja, določeno tematiko itd. V obeh primerih je natančen, izčrpen in hiter odgovor odvisen od kvalitetne in dosledne normativne kontrole, ki usmerja zdravo in nadzorovano rast kataloga.

1.2.1. Kooperativna katalogizacija

Normativna kontrola lahko ureja rast in delovanje kataloga (katalogov) ene same knjižnice ali kooperativnega kataloga, ki nastaja v mreži večjega števila sodelujočih knjižnic. Zanimanje za vzajemno uporabo strojno čitljivih bibliografskih zapisov in njihovo univerzalno dostopnost je občutno naraslo predvsem v preteklih letih. Vedno intenzivnejša uporaba sodobnih informacijskih sredstev v knjižnicah, nagla rast računalniških zbirk podatkov bibliografskega tipa, vedno večji ekonomski pritisk na knjižnice, razvoj mikroracionalnikov in telekomunikacij, ki so omogočile knjižnicam lažji in cenejši dostop do informacij ter njihovo črpanje (downloading) iz oddaljenih sistemov - to so osnovni motivi sodobnih integracijskih in kooperativnih tokov. Vzajemna uporaba informacijskih virov prihaja najbolj do izraza v stičišču knjižnic in njihovih interesov - pri centralnih in vzajemnih katalogih.

Sodelovanje v kooperativnem katalogu zahteva od sodelujočih knjižnic spoštovanje skupnih pravil in standardov, enotno vodenje razvojne politike katalogov in realizacijo vseh nalog normativne kontrole. Skupno dopolnjevanje kataloga pomeni istočasno tudi tvorbo in vzdrževanje sistema za normativno kontrolo, ki ga kooperativni sistem običajno prevzame po eni od vodilnih knjižnic, pogosto je to nacionalna knjižnica. V mreži je vprašanje normativne kontrole še akutnejše, ker se srečujejo sistemi večjega števila različnih knjižnic in njihovih kataložnih oblik, ki utegnejo pomeniti velik problem že v klasičnem, listkovnem okolju, še toliko bolj pa seveda v avtomatiziranem, računalniškem katalogu. Nekateri avtorji sicer dvomijo v potrebnost normativne kontrole informacijskih podatkovnih zbirk, ki se precej razlikujejo od računalniških katalogov, večina pa je vendarle mnenja, da sta uspešnost in učinkovitost iskanja v online okolju neposredno pogojena z normativno kontrolo tudi na dokumentalističnem področju.

Uspešnost in učinkovitost vzajemnega sistema za normativno kontrolo sta odvisna od stopnje pripravljenosti in sposobnosti za sodelovanje posameznih udeleženk. En sam šibek ali nezanesljiv člen določa trdnost cele verige. V tem igru nedvomno negativno vlogo tudi vedno večji finančni pritisk na knjižnice, ki pogosto zanemarjajo pomen normativne kontrole, tega delovno tako intenzivnega postopka. Če jo zanemarimo, učinki na knjižnično poslovanje žal niso takoj očitni...

1.2.2. Prednosti

Bibliografska zbirka (računalniško vodeni katalog) je neposredno povezana z normativnimi zbirkami različnih tipov, ki nudijo neprecenljivo pomoč katalogizatorju ob vnosu podatkov v lokalni ali vzajemni katalog, uporabniku pa pri iskanju in identifikaciji posameznih zapisov. Uporabnik normativnih zbirk pogosto ne opazi, saj zanj neposredno niso dostopne, niti se ne zaveda njihovega delovanja. Vlogo normativne kontrole nehote ocenjuje hkrati z vtisom o kvaliteti in uporabnosti kataloga.

Osnovne prednosti normativne kontrole z normativnimi datotekami:

- minimalna pogostnost napak
- avtomatsko preverjanje ključev ob samem vnosu in s tem povezani časovni prihranki
- povečana učinkovitost priklica podatkov (retrieval)
- avtomatsko upoštevanje kazalk in vodilk pri izdelavi izhodnih list (parcialni katalogi, bibliografije itd.)
- avtomatsko preverjanje predmetnih ključev
- normativna datoteka obremenjuje samo pomnilniške zmogljivosti centralne enote, posameznih lokalnih enot v mreži pa ne
- analiza kaže, da je rigorozna normativna kontrola izredno drag postopek, drago pa je seveda tudi iskanje, neuspešno še toliko bolj.

Največje prihranke pa je verjetno pričakovati zaradi zmanjšanega podvajanja v obdelavah in redundance podatkov. Stroškovna analiza kaže pozitivne učinke normativne kontrole.

2.0. Normativne datoteke (Authority files)

Normativne datoteke so orodje normativne kontrole, pogosto so zelo obsežne in se pojavljajo predvsem na treh področjih: imena, naslovi (serije, periodika) in predmetne oznake. Podatki v normativni zbirki niso statični, temveč se ves čas dopolnjujejo in spreminjajo. Zagotavljajo enkratnost vseh podatkov (ime, naslov, itd.), ki smo jih izbrali za iskalne podatke javnega kataloga.

Ob vzpostavitvi sistema **nastanejo normativne zbirke običajno s konverzijo kazal nacionalne bibliografije v strojno čitljivo obliko**, nato pa se ob delu samo dopolnjujejo. Normativne zbirke so temelj oblikovanja nacionalnega sistema bibliografske kontrole, v prihodnosti pa se bodo ti sistemi nedvomno povezali tudi na mednarodni ravni.

Normativne datoteke so lahko enostavne kartoteke kataložnih vpisov, ki vsebujejo tudi podatek o "avtoriteti" (viru) normiranega podatka. V večini primerov bomo seveda govorili o avtomatizirani normativni datoteki, ki jo gradimo in urejamo s pomočjo računalnika in je pogosto hierarhično strukturirana.

2.1. Normativne zbirke imen (Name Authority Files)

Normativne zbirke imen omogočajo identifikacijo in izbiro pravega, že preverjenega imena ob katalogizaciji, po drugi strani pa preprečujejo konflikt dveh podobnih ali celo enakih oblik. Bio-bibliografski podatki v normativni zbirki so del

definicije, ki povezuje različne pojavne oblike nekega imena, psevdonime itd. Osnova take zbirke je lahko katalog nacionalne (depozitne) knjižnice ali kazalo nacionalne bibliografije. V svetovnem merilu lahko vzamemo kot standard katalog in normativno zbirko imen Library of Congress.

Osnovno pravilo zahteva, da morajo biti združena v katalogu vsa dela nekega avtorja pod isto obliko imena, prav tako dela, ki jih je napisal kot soavtor ali sourednik, isto velja za analitične vpise. Pri tem je LC razvila posebna pravila, ki urejajo določanje oblike ob prvem vpisu osebnega imena, spet druga za vpis korporacije, spremembo imena itd. Osnova sistema je tako imenovano "nekonfliktno pravilo" (non-conflict rule), ki preprečuje pokrivanje različnih podatkov pod isto vpisno obliko.

2.2. Normativne zbirke predmetnih oznak (Subject Authority Files)

Rešujejo podobne probleme kot prve, vendar na drugem področju. V strokovni literaturi jim je posvečeno manj prostora, z izjemo UDK vrstilcev pa so predmetne oznake v knjižnicah podvržene manj striktnim pravilom kot na primer oblikovanje značnice. Z razvojem avtomatiziranih katalogov je postala nujna tudi standardizacija na tem področju, zato veljajo pravila, ki smo jih zahtevali za oblikovanje imen, v enaki meri tudi za oblikovanje enotnih, normiranih predmetnih oznak in vzdrževanje normativne zbirke. Nacionalni jeziki seveda pogojujejo obliko in vsebino normativnih zbirk predmetnih oznak, v anglosaškem svetu in tudi ponekod drugod pa velja za standard LC Subject Headings Authority File.

Normativni zapis prinaša normirano obliko, ki je s sistemom kazalk in vodilk povezana z vsemi ostalimi oblikami (različne oblike pojavljanja, sinonimi, antonimi, prevodi v tuje jezike, itd.), spremlja ga natančna definicija, ki nakazuje tudi morebitne probleme in nejasnosti, podatki o "avtoriteti" (viru, po katerem smo postavili standardizirano obliko) in historiat posameznega zapisa oziroma njegovih sestavnih delov. Normativni zapisi so pogosto tudi hierarhično urejeni in imajo oznake za nadrejenost, podrejenost, širši-ožji pojem, itd. ter s tako oblikovano strukturo prehajajo v obliko tezavra.

3. Zaključek

Normativna kontrola je potrebna in celo nujna, saj edina omogoča učinkovito delitev in vzajemno uporabo dokumentarnih virov in bibliografsko kontrolo na regionalnem, nacionalnem in celo mednarodnem nivoju. Meddržavni in mednacionalni dogovori na področju normativizacije bi lahko z naraščajočo avtomatizacijo obdelave bibliografskih podatkov in nastajajočo komunikacijsko mrežo prispevali k informacijskemu razvoju, kot ga še nismo doživeli.

4. Literatura

Barnard, Henry: *Online catalog/authority file checklist submitted to vendors V: Library software review*, Jan-Feb. 1987, str. 31-33

Clack, Doris Hargrett: *Authority control : issues and answers V: Technical services quarterly*, 3(1985/1986), no. 1-2, str. 128

Encyclopedia of library and information science. - New York, 1968-1986

Gallaher-Brown, Linda: *Updating the updatable database V: DLA bulletin*, 1985, str. 7-13

Kanič, Ivan: *Vsebina in pomen vzajemnih in centralnih katalogov. V: Knjižnica*, vol. 32(3-4), 1988, str. 29-47

Library of Congress subject headings. - Washington, 1986

Ludy, Lorene E.: *OSU libraries' use of Library of Congress subject authority file V: Information technology and library*, June 1985, str. 155-160

Reif, Barbara: *Authority control in a centralised system V: Cataloguing Australia*, vol. 11(1) March 1985, str. 20-23

Rochefort, Alain: *Le contrôle d'autorité : implication sur les réseaux de catalogage V: Documentation et bibliothèque*, oct.-dec. 1985, str. 151-157

Maruyama, Shōjirō: *Japanese bibliographic information - its control and standardisation V: The electronic library*, Feb. 1987, vol 5(1), str. 44-48

Taylor, Arlene G.: *Authority files in online catalogs : an investigation of their value V: Cataloging & classification quarterly*, vol. 4(3) Spring 1984, str. 1-17